

VÝCHOVA K DIAKONII V KATECHEZI

Lenka Jeřábková

Církev tradičně spatřuje v diakonii – službě lásky bližním – jeden ze svých hlavních úkolů. S vědomím toho, že každý úkol církve je zároveň úkolem každého křesťana, zdůrazňuje církev nutnost formace k diakonii. Výchova k diakonii se tak stává jedním z nepominutelných rozměrů katecheze.

**MGR. LENKA
JEŘÁBKOVÁ**

Absolventka FF UK
a KTF UK v oborech
český jazyk a literatura
a náboženské nauky.
V současné době pra-
cuje na Katechetickém
středisku Arcibiskupství
pražského.

Co je diakonie?

Ptáme-li se na současný obsah pojmu diakonie,¹ není možno opominout otázku, jak definovat poslání církve v dnešním světě. Církev je nadána neobyčejnou dynamikou, z níž mimo jiné vyplývá, že je Kristem shromážděným společenstvím, které je vysíláno do světa, aby v něm svědčilo o realitě Božího království a spolupracovalo při jeho budování. V působení církve ve světě lze definovat mnoho nejrůznějších aktivit a činností, které je možné charakterizovat z hlediska funkcí, jimiž církev Božímu království slouží. Dělíme je na čtyři základní pilíře, tzv. znamení evangelizace. Diakonie je jedním z nich; dalšími třemi jsou „*koinonia, znamení bratrského a sesterského společenství, martyria, tedy hlásání evangelia o spáse, a leiturgia, jež zahrnuje křesťanskou bohoslužbu*“.² Diakonie bývá často nejzřetelnějším projevem přítomnosti církve v sekularizovaném světě.

Církev má ve světě sloužit plánu Božího království. „Jde spolu s celým lidstvem, sdílí s ním týž pozemský osud a je jakoby kvas a duše lidské společnosti“ (GS 40). Proto není svět pouhým jejím působištěm nebo něčím, co klade tomuto plánu překážky. Diakonii lze v rámci zpřítomňování tohoto ideálu chápat jako uskutečňování Božího plánu v lásce a bratrské službě. Dosvědčuje-li církevní společenství svou autentickou křesťanskou zkušenost věrností, konkrétním svědectvím o Boží lásce a žitým společenstvím, vzniká půda, z níž mohou vzrůst nejrozmáhlejší podoby bratrské solidarity a vzájemné služby.³ Tyto projevy diakonie mohou zprostředkovat zkušenost Božího království i dalším.

Diakonie je tedy službou nezištné a konkrétní lásky člověka k člověku podle vzoru Ježíše Krista, který nepřišel, aby si nechal sloužit, ale aby sám sloužil (Mk 10,45). Základy diakonických postojů jsou však zachyceny již ve starozákonních spisech: Pentateuch přikazoval odpouštět dluhy (srov. Dt 15) a periodicky osvobozovat v rámci tzv. milostivého léta všechny zotročené lidi (srov. Lv 25,8–17). Ježíšovo učení obsahuje univerzální principy diakonie, zejména rovnost všech bez rozdílu a přikázání milovat všechny tak, jako člověk miluje sám sebe (srov. Mt 22,39; L 6,32–36).⁴

Diakonická služba prošla v rámci historického vývoje mnoha podobami. Po dlouhou dobu byla chápána jen jako dobročinnost vyvíjená jednotlivci osobně či zprostředkovaně v rámci různých charitativních děl. V současné době se její chápání mění: svou roli v tomto posunu sehrál odlišný přístup ke světu, jenž byl definován v konstituci *Gaudium et spes* II. vatikánského koncilu.

Církev je zároveň viditelné shromáždění i duchovní společenství, jde spolu s celým lidstvem, sdílí s ním týž pozemský osud a je jakoby kvas a duše lidské společnosti, kterou má v Kristu obnovit a přetvořit v Boží rodinu.⁵ Církev nespátřuje své poslání výhradně v náboženské rovině, ale cítí se povinná angažovat se ve světě tak, aby proti sobě nebyla stavěna činnost ve společnosti na jedné straně a náboženský život na straně druhé. *Koncil vybízí křesťany, (...) aby se snažili plnit své světské povinnosti, a to v duchu evangelia. (...) Jsou však na omylu ti, kdo se domnívají, že mohou zanedbávat své pozemské povinnosti, neboť si neuvědomují, že právě víra je k jejich plnění zavazuje ještě více, a to každého podle jeho povolání. Neméně se však mýlí ti, kdo se naopak domnívají, že se mohou tak pohroužit do světských záležitostí, jako by tyto záležitosti byly úplně mimo náboženský život, protože ten podle nich záleží pouze v obřadech a zachovávaní některých mravních povinností.*⁶ Tím se otevírá široké pole působnosti pro nové možnosti, jak diakonii žít.

Diakonie jako služba církve ve světě tedy zahrnuje mnoho oblastí, které samy o sobě tvoří časný řád světa: jedná se o problematiku osobní, rodinnou, společenskou, ekonomickou, ekologickou, politickou i mezinárodní. Do všech těchto prostor společnosti má vstupovat církev jako celek, aniž by kterýkoliv jednotlivec byl zbaven své spoluzodpovědnosti. Hlavním cílem tohoto působení má být zpřítomnění Boží lásky ve světě. Společenství křesťanů je tedy povoláno ke svědectví, díky němuž může být evangelijní hlásání chápáno jako věrohodné.

Výchova k diakonii v katechezi

Diakonie jakožto nedílná součást působení církve ve službě Božímu království ve světě nutně nachází svůj odraz i v katechezi. Katecheze jako taková má vychovávat ke všem formám života v církvi, tedy i k diakonii. Ta je jedním ze základních prvků růstu a dozrávání víry, proto je nezbytně nutné zapojovat ji do katechetických plánů a projektů, aby výchova víry byla celistvá a autentická a jejím prostřednictvím bylo dosaženo základního cíle uvedení do plného křesťanského života.

Výchova k diakonii má více dílčích cílů: má katechizované nejen informovat, ale i vést, motivovat a přispívat k dozrávání jejich křesťanského svědomí v otázkách činnosti ve prospěch druhých. Základním principem při angažovanosti ve všech složkách společnosti je autenticita křesťanského postoje, což stále ještě není samozřejmostí. V tomto směru je nutno zdůrazňovat fakt, že plnění vlastních stavovských povinností je základem, jímž křesťan společnosti slouží. Zmiňme tedy alespoň základní témata, která jsou nejvýznamnější ve výchově k diakonii.

K výchově k diakonii vybízejí některé **sociální encykliky**: má jí být věnována náležitá pozornost, při její realizaci mají být použity nejmodernější prostředky a má zahrnovat veškeré oblasti lidské činnosti.⁷ Jejich témata se tak v celém svém rozsahu stávají centrálními body obsahu této výchovy. Do popředí se tedy dostávají otázky důstojnosti lidské osoby, sociální citlivosti, skutků lásky a milosrdenství, principy solidarity a subsidiarity. Ty

umožňují uchopit diakonii ve velké šíři a zároveň přinášejí zcela konkrétní podněty, jejichž reflexe může vést ke specifické službě v kontextu života každého jednotlivce.⁸

Výsostným a typickým územím diakonie, jež bývá i v dnešním pojetí často zdůrazňováno, je služba potřebným. **Charitativní činnost** jakožto jeden z typických projevů křesťanského chápání světa by měla „zahrnovat naprosto všechny lidi a potřeby“⁹ a být zcela nezištnou a bezúhonnou službou s plným respektem k osobám, jež tuto pomoc přijímají. Tuto službu lásky jednotlivců, ale i skupin a společenství nemohou v plném rozsahu nahradit ani snahy o komplexní péči, kterou poskytují veřejné instituce a iniciativy. Různé podoby dobrovolné charitativní angažovanosti, které jsou autenticky křesťanské, mohou být považovány za významnou formu apoštolátu.¹⁰ Nelze však diakonii redukovat výhradně na tuto složku, jak můžeme i v současnosti v některých případech pozorovat.

Druhou nejčastěji zmiňovanou složkou, jíž by se měla katecheze věnovat, je **politická diakonie**. Pod tímto pojmem je shrnuta nejen péče o osoby, politické uspořádání a struktury sloužící občanské společnosti, ale i osobní politická angažovanost křesťana. Církev prohlašuje, že práce těch, kteří se ve službě společnosti věnují veřejným zájmům, má být náležitě oceněna a formování k aktivnímu postoji v této oblasti je více než žádoucí. Aktivní a odpovědná účast katolíků na politickém životě, od jednotlivých občanů až po různé skupiny, má sloužit k budování společného blaha.¹¹

Praktické podněty k výchově k diakonii

Nakonec je třeba položit si otázku, jak konkrétně naplňovat požadavek výchovy k diakonii v praxi. Jedním z bezprostředních řešení, která jsou často realizována, je přímé zapojení katechizovaných do praktické služby, jež ovšem někdy postrádá nutné výchovné prvky. Děje se tak s nadějí, že – řečeno s trochu nadsázky – „je jasné, co je naše křesťanská povinnost“. Bez náležité výchovy k diakonii však katechizovaní snadno ztratí nebo vůbec nenaleznou motivaci pro dlouhodobější službu. Navíc toto řešení opomíjí všechny ostatní podoby diakonie.

Ve světle těchto zkušeností tedy můžeme znovu říci, že výchovu k diakonii nelze v rámci katecheze zanedbat. Formace k diakonii by měla zahrnovat minimálně **tři základní aspekty**:

1. Představit diakonii jako takovou z hlediska celé církve. Nelze zanedbat její základy, odvozené jak z Písma, tak z tradice, ani její nejrůznější projevy.
2. Vést katechizované ke správnému rozlišování situací, které si tuto službu žádají; zde se nabízí velký prostor pro duchovní dimenzi diakonické stránky církve.
3. Teprve třetí okruh může na tomto základě vést k hledání možností osobní konkrétní diakonické angažovanosti.

Tento koncept lze realizovat mnoha způsoby, vždy je však třeba mít na mysli, že konkrétní službu bude v rámci církve konat jednatel, a tomu je nutno se rovněž přizpůsobit. Je sice možné ukazovat, jak církev diakonickou službu sama koná, což může být žádoucí motivací a dobrým příkladem k následování, mnohem kvalitnější a dlouhodobější plody však nese výchova k samostatnému diakonickému myšlení a z něho vyplývajícimu životu.

Proces katecheze zaměřené na diakonii, jež následně vede právě k výše naznačenému způsobu uvažování, musí nutně respektovat ve správném pořadí fáze metodologicky vhodného postupu:

1. V první fázi je nutné každou situaci vyžadující službu do hloubky poznat a správně ji analyzovat, včetně přesné

a pravdivé formulace daného problému a odhalení základních příčin tohoto stavu.

2. Druhým krokem je pak interpretace situace ve světle evangelia.
3. Na ni v rámci třetí fáze navazuje pojmenování a eliminace všech aspektů, které by mohly tuto situaci i její řešení jakýmkoliv způsobem dehumanizovat.
4. Teprve v rámci čtvrté fáze mohou být provedeny konkrétní kroky a změny. Zde je však naprosto nutné respektovat jak autonomii těch, jichž se tyto akce dotknou, tak i autonomii společnosti jako celku, jejíž jsou součástí.¹²

Za různých okolností pak lze v katechezi akcentovat různé body tohoto konceptu.

Není cílem tohoto článku nabízet konkrétní rady či programy; nastínit je však třeba alespoň základní linie katechezí v různých skupinách. Znovu je nutné zdůraznit, že výchova k diakonii má své místo v rámci katechezí napříč všemi věkovými skupinami a typy katechezí. Společným jmenovatelem a základem, který je takto třeba zdůrazňovat, je správné chápání „stavovských povinností“, tedy úkolů, které plynou z věku a role katechizovaných. Často jsou i v současnosti tyto povinnosti chápány jako nařízení zákona, namísto aby byly pozitivně představovány jako projevy služby lásky, plynoucí z autentického následování Krista. Ten nás častokrát zve k angažovanosti nad a mimo rámec našich stavovských povinností.

V případě skupin dětí je vhodné poukazovat na praktickou pomoc svému nejbližšímu okolí a při náležitém teoretickém základu přiměřenému věku je zapojit do vhodných společných aktivit (např. Tříkrálová sbírka). Tato větší role materiální pomoci však nesmí zastínit diakonii ve smyslu „služby skupině“, rodině nebo farnímu společenství. Zásadní je rovněž výchova ke správnému chápání spravedlnosti a její obrany, např. při obhajobě neprávem obviněných nebo dokonce šikanovaných spolužáků. Podklady a podněty pro tuto výchovu lze najít např. v některých číslech časopisů *Tarsicius* a *Duha*.

Výchovu k diakonii je vhodné **navázat prvotně na tematiku Božího království**, kde se děti mají naučit vstupovat s křesťanskou nadějí do dnešního světa a Boží království v něm zpřítomňovat, v návaznosti pak vidět potřeby ostatních a se správnou motivací nacházet vhodná řešení jejich problémů.¹³

Velkou roli hraje výchova k diakonii **ve skupinách mládeže**, kde se upevňují hodnotové postoje, jež budou ovlivňovat celý život těchto mladých lidí. Jak u mládeže, tak i u dospělých je třeba vycházet z jejich osobních zkušeností. Vhodným přístupem je vyjít z reflexe známých každodenních problémů vyžadujících diakonii, s nimiž se katechizovaní mohou setkat ve svém nejbližším i širším okolí nebo v celé společnosti. Tyto problémy mají být reflektovány z křesťanského pohledu a ve společné diskusi lze dojít k možnosti individuální i skupinové pomoci, tedy k řešení. Tyto diskuse nemohou být nahrazeny příklady jak individuální, tak institucionální diakonie; ty mohou být povzbuzením, ale ne napomáhají vytvořit k diakonii osobní postoj. Nezbytná je systematická formace zejména v rámci příprav na biřmování, ale i v dlouhodobějších programech zaměřených na tuto skupinu; zde je nutné poukazovat zejména na fázi dobrého rozlišování a analýzu situace, neboť mladým lidem vzhledem k jejich věku často dobrá vůle pro diakonické akce různého typu nechybí.

Ani u **dospělých** nelze v katechezi téma diakonie zanedbávat; její podoba bude různorodější a bude se týkat širokého spektra

témat – od konkrétních forem pomoci strádajícím až po službu laiků společnosti, politickému životu či kultuře. Stále však i v tomto případě zůstává v platnosti výše nastíněný metodický model.

V našem prostředí k tomu lze čerpat podněty z několika základních pramenů, jež můžeme částečně využít i při práci s mládeží. Kromě souboru sociálních encyklik,¹⁴ které mohou posloužit k diskusi ve všech oblastech diakonie, lze zvláště upozornit na list *Pokoj a dobro*,¹⁵ jenž reflektuje sociální otázky v české společnosti. Podnětná jsou zejména témata aplikace křesťanského sociálního učení v našem kontextu, otázky tržního hospodářství, vztahu státu a občanské společnosti, hodnoty člověka ve světě práce, ale i ekologie, médií a postavení rodiny ve společnosti. Rozvinutí některých těchto témat či nastíněné odpovědi obsahuje dokument *Žeň veřejné diskuse k listu Pokoj a dobro*.¹⁶ V něm jsou shrnuty výsledky diskusí nad předchozím dokumentem, zejména v oblasti občanské společnosti a politiky a tržního hospodářství, může proto posloužit jak k porovnání výsledků vlastních diskusí, tak i pro případné další tematické podněty.

K tématu politického působení laiků v českém prostředí lze doporučit jako podklad pro katechezi zajímavý list Kongregace pro nauku víry *Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě*.¹⁷ Tento nepřilíh rozsaší dokument nabízí cenné podněty k diskusi o působení laiků v prostředí pluralitní kultury a její ovlivněné politiky.

Závěrem je třeba znovu zdůraznit, že diakonií oproti běžnému chápání nemyslí učitelský úřad církve pouze materiální pomoc – charitu, ale službu bližnímu, společenství a společnosti v nejširším slova smyslu. Při výchově k diakonii, která není v české církvi zatím příliš promyšlena a rozvíjena, nesmí být toto pojetí zužováno.

Poznámky:

- 1 Slovo diakonie nabývalo během staletí různých, často velmi rozdílných významů, které se však vždy vázaly k pojmu „sloužící láska“. Užívá je jak katolická církev, tak i protestantské denominace, vždy v kontextu služby bližním. Srov. HÖFER, J. a RAHNER, K. *Lexikon für Theologie und Kirche* (LThK), Band III. Freiburg: Herder, 1959, sl. 324–326. Sociální nauka církve, jejíž obsah se do jisté míry

může krýt s pojmem diakonie, jež zahrnuje i sociální etiku, vychází z norem postavených na přirozeném právu a Zjevení, které směřují obecně k uspořádání společnosti. Srov. LThK, Band IX., 1964, sl. 917–920.

- 2 ALBERICH, E. a DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha: Portál, 2008, s. 27.
- 3 Srov. FRANCOUZSKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *O směřování katecheze v dnešní době*. Národní text pro orientaci katecheze ve Francii a principy její organizace. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 34.
- 4 Diakonia v novozákonním slova smyslu zahrnovala jak „službu u stolu“, péči o potřebné a obživu, tak označovala i každé pověření jakoukoliv službou. Srov. KITTEL, G. (ed.) *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band II. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1967, s. 87.
- 5 *Gaudium et spes* 40.
- 6 *Gaudium et spes* 43.
- 7 Srov. *Mater et Magistra* 223, 226–228. In: *Sociální encykliky*.
- 8 Další podněty mohou plynout i z dalších navazujících dokumentů: srov. např. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008; dále BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- 9 *Apostolitam actusositatem* 8.
- 10 Srov. JAN PAVEL II. *Christifideles laici*. Praha: Zvon, 1996, s. 41.
- 11 Srov. *Gaudium et spes* 75.
- 12 Srov. ALBERICH, E. a DŘÍMAL, L. *Katechetika*, s. 137; srov. též *Mater et Magistra* 236.
- 13 Srov. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.–9. ročníku základní školy*. Praha: ČBK, 2004. Tato tematika je soustředěna zvláště do některých okruhů v pátém, šestém a sedmém ročníku.
- 14 *Sociální encykliky*. Praha: Zvon, 1996.
- 15 *Pokoj a dobro. List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi*. Praha: Sekretariát ČBK, 2000.
- 16 *Žeň veřejné diskuse k listu Pokoj a dobro*. Praha: Sekretariát ČBK, 2002.
- 17 KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě*. Praha: Sekretariát ČBK, 2003.

Summary:

The article deals with education for diaconia in the frame of catechesis. The first part explains the term of diaconia and characterizes its role within the Church. It also discusses the objectives and themes of this education. The article concludes with a description of some methodological aspects of the formation towards diaconia, and gives baselines for catecheses in different groups.

PŘEHLED TÉMAT KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY

Katolická sociální nauka neboli sociální učení církve je integrální součástí křesťanské nauky o člověku. Neposkytuje neměnný soubor věčných pravd, nýbrž svědectví založené na poznávání výzev evangelia v určitém období lidských dějin, ve kterém se lidé potýkají s konkrétními problémy.

Historicky nejdůležitějším dokumentem katolického sociálního učení je **pastorální konstituce druhého vatikánského koncilu *Gaudium et spes*** (7. 12. 1965). Navazuje na širokou diskusi předchozích papežských encyklik a dialog o sociálních tématech mezi biskupy a odborníky. Hlavními sociálními tématy konstituce jsou:

- vztah církve ke světu: naslouchání společnosti a jejím problémům
- spojení církve se všemi lidmi

- dialog se sekulární společností a jinými náboženstvími
- niterné spojení náboženské a sociální dimenze služby člověku
- socialita člověka a jeho hříšnost; autonomie svědomí
- společenství s Bohem
- autonomie pozemských skutečností
- křesťanský humanismus
- úsilí o společné dobro (dříve „obecné blaho“)
- globální solidarita a mír
- tematizace řady klíčových témat sociálního učení církve¹

Následující tabulka obsahuje chronologicky řazený přehled sociálních encyklik papežů římskokatolické církve, které konstituci *Gaudium et spes* předcházely (1. tabulka) a následovaly po jejím vydání (2. tabulka). U jednotlivých encyklik je uveden kontext, ve kterém vznikly, a jejich přínos.